

DEPORTACJE ORAZ PRZESIEDLENIA DZIECI PODCZAS WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ

Klaudia JAGUSIAK, *k.jagusiak@pracownik.akademia.mil.pl*, ORCID: 0000-0002-3136-5139
Akademia Sztuki Wojennej

DOI 10.5604/01.3001.0054.3020

Streszczenie: Zarządzanie przymusowymi deportacjami i przesiedleniami ukraińskich dzieci to oskarżenia Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze wobec Władimira Putina oraz Marii Lwowej-Bielowej. W świetle zebranych dowodów są oni odpowiedzialni za zarządzanie i koordynowanie deportacjami ukraińskich dzieci, z terenów okupowanych w głąb Rosji. Wielkość tych zbrodni może obejmować nawet 744 tys. dzieci, które stały się ofiarami trwającej wojny rosyjsko-ukraińskiej. Skala deportacji jest bezprecedensowa od czasów zakończenia II wojny światowej, a sam proces ma charakter systemowy, w który zaangażowane jest całe państwo.

Słowa kluczowe: zbrodnie wojenne, deportacje i przesiedlenia dzieci, wojna rosyjsko-ukraińska, Maria Lwowa-Bielowa

1. Wstęp

17 marca 2023 roku Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK) w Hadze wydał nakaz aresztowania Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina oraz rosyjskiej rzeczniczki praw dziecka Marii Lwowej-Bielowej. Oskarżono ich o popełnienie zbrodni wojennych poprzez zarządzanie przymusowymi deportacjami oraz przesiedleniami ukraińskich dzieci w głąb Rosji. Wyrok ten, mimo że w głównej mierze symboliczny, zwraca uwagę na zbrodnicze metody działania Kremla, które były powszechnie stosowane w czasach totalitaryzmów sowieckiego i niemieckiego. Celem tych działań jest pozbawienie dzieci własnej narodowości, ich reedukacja i w konsekwencji stworzenie nowych prorosyjskich osobowości. Podczas wojny w Ukrainie Rosjanie na masową skalę wywożą dzieci, a następnie odbierają im tożsamość narodową. Celem niniejszego artykułu jest próba zilustrowania działań podejmowanych przez Federację Rosyjską wobec dzieci ukraińskich podczas trwającego konfliktu. Przeprowadzane przez Rosjan deportacje i przesiedlenia najmłodszych są brutalną metodą, która ma na celu eksterminację narodu ukraińskiego.

Wobec powyższego główny problem badawczy w niniejszym artykule został sformułowany w formie pytania: W jaki sposób Federacja Rosyjska dokonuje deportacji oraz przesiedleń dzieci z terenów okupowanych podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej?

Nie sposób zaprezentować wszystkich zbrodni wojennych popełnianych w trakcie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Wyniki rozważań sprowadzono zatem do kilku zasadniczych tez, których rozwinięcie zaprezentowano w artykule:

- Rosyjskie deportacje ukraińskich dzieci z okupowanych terenów na wschodzie Ukrainy mają charakter systemowy.
- Rosyjskie deportacje oraz przesiedlenia dzieci zgodnie z dowodami posiadanymi przez Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze mają charakter zbrodni wojennych.

- Skala deportacji oraz przesiedleń jest trudna do sprecyzowania, szacunki mówią nawet o 300-700 tys. ukraińskich dzieci.
- Rosja stosuje szereg metod, w konsekwencji których dzieci z okupowanych terenów trafiają do Federacji Rosyjskiej, gdzie następnie poddawane są reedukacji i rusyfikacji.

Wobec ograniczonej dostępności literatury specjalistycznej na temat przedmiotu badań, do napisania niniejszego tekstu wykorzystano analizy, raporty oraz publikacje naukowe polskich i zagranicznych ośrodków badawczych. Przeanalizowano raporty wydane przez niezależną Międzynarodową Komisję Śledczą ONZ ds. Ukrainy oraz Humanitarian Research Lab Yale University. Dodatkowo, w celu weryfikacji niektórych danych sięgnięto po oficjalne źródła państwowe, doniesienia medialne, dokumenty legislacyjne i regulacje prawne.

2. Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze

17 marca 2023 roku Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze wydał nakaz aresztowania Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina oraz rosyjskiej rzeczniczki praw dziecka Marii Lwowej-Bielowej. Oskarżono ich o popełnienie zbrodni wojennych poprzez zarządzanie przymusowymi deportacjami oraz przesiedleniami ukraińskich dzieci w głąb Federacji Rosyjskiej¹. II Izba Przygotowawcza oznajmiła, iż istnieją uzasadnione podstawy by sądzić, że podejrzani ponoszą odpowiedzialność za zbrodnie wojenne bezprawnego wysiedlenia dzieci oraz bezprawnego przesiedlenia dzieci z okupowanych terytoriów Ukrainy do Federacji Rosyjskiej, ze szkodą dla dzieci ukraińskich². Dokonane zbrodnie miały zostać popełnione na terytorium Ukrainy od dnia 24 lutego 2022 r. W uzasadnieniu prokuratury podkreślono, że W. Putin i M. Lwowa-Bielowa dopuścili się zbrodni wojennych bezpośrednio, a także w porozumieniu z innymi. Dodatkowo, w przypadku W. Putina zwrócono uwagę, na podstawę indywidualnej odpowiedzialności karnej art. 28 Statutu Rzymskiego³, który mówi o odpowiedzialności przełożonego⁴.

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego ma charakter przede wszystkim symboliczny, ponieważ, mimo że wydanie nakazu aresztowania urzędującej głowy państwa nie jest pierwszym tego typu przypadkiem w historii Trybunału (spotkało to np.: Omara al-Baszira, prezydenta Sudanu w latach 1989-2019, Laurenta Gbagbo, prezydenta Wybrzeża Kości Słoniowej w okresie od 2000 do 2010 (2011) r., a także Mu'ammara al-Kaddafiego,

¹<https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> [dostęp: 09.11.2023].

²<https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> [dostęp: 09.11.2023].

³ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego. Rzym.1998.07.17. Artykuł 28 :*Odpowiedzialność dowódców i innych przełożonych W uzupełnieniu innych przesłanek odpowiedzialności karnej określonych niniejszym statutem za zbrodnie objęte jurysdykcją Trybunału: [...] w odniesieniu do stosunków zwierzchnictwa i podległości innych niż określone pod literą (a) przełożony ponosi odpowiedzialność karną za zbrodnie objęte jurysdykcją Trybunału popełnione przez podwładnych znajdujących się pod jego faktyczną władzą i kontrolą, jeżeli doszło do nich na skutek niewykonywania przez niego należytej kontroli nad podwładnymi, jeżeli: przełożony wiedział albo świadomie zlekceważył informację, która wyraźnie wskazywała na to, że podwładni popełniali lub zamierzali do popełnienia takich zbrodni; takie zbrodnie dotyczyły działalności objętej rzeczywistą odpowiedzialnością i kontrolą przełożonego; i przełożony nie podjął wszystkich niezbędnych i rozsądnych środków pozostających w jego mocy w celu zapobieżenia lub powstrzymania od popełnienia takich zbrodni albo skierowania sprawy do właściwych organów postępowania karnego.*"

⁴<https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> [dostęp: 09.11.2023].

przywódcę Libii w latach 1969-2011⁵) to nigdy nie doszło do aresztowania głowy państwa, bowiem według międzynarodowego prawa zwyczajowego, głowy państwa oraz wysocy funkcjonariusze posiadają immunitet jurysdykcyjny, chroniący ich przed osądzeniem przez państwo trzecie. Ponadto należy nadmienić, że ani Federacja Rosyjska, ani Ukraina nie są stronami Statutu Rzymskiego, co uniemożliwia MTK sądenie zbrodni agresji Rosji na Ukrainę. Niemniej, na wniosek Ukrainy o objęcie jej jurysdykcją, MTK może badać zbrodnie wojenne, ludobójstwo czy zbrodnie przeciwko ludzkości⁶. Wyrok MTK oznacza w praktyce, że każde państwo będące stroną Statutu Rzymskiego jest zobowiązane do zatrzymania oskarżonych, jeśli zdecydowałoby się przebywać w takim kraju. Wobec wyżej przytoczonego międzynarodowego prawa zwyczajowego najprawdopodobniej, nawet gdyby W. Putin podjął decyzję o pojawieniu się w państwie-stronie Statutu Rzymskiego generowałoby to szereg wątpliwości co do faktycznego jego zatrzymania. Nie oznacza to bynajmniej, że wydany nakaz aresztowania Putina i Lwowej-Biełowej nie ma istotnego znaczenia, bowiem uniemożliwia on swobodne przemieszczanie się oskarżonym, jest wizerunkowym ciosem dla Kremla, ponadto podkreśla spadek znaczenia i izolację międzynarodową Prezydenta Federacji Rosyjskiej⁷.

O ile postać prezydenta Federacji Rosyjskiej W. Putina jest na ogół znana, to zasadnym jest przedstawienie sylwetki Marii Lwowej-Biełowej, rosyjskiej rzeczniczki praw dziecka (od 2021 r.). W mediach rosyjskich nazywanej niejednokrotnie „Matuszką Rasią”, według informacji udostępnionych na rosyjskich stronach państwowych Maria Lwowa-Biełowa urodziła się w 1984 r. w Penzie, ukończyła szkołę Kultury i Sztuki uzyskując specjalizację „dyrygentki orkiestry rozrywkowej”, w latach 2000-2005 pracowała jako nauczycielka gry na gitarze w dziecięcych szkołach muzycznych. W latach 2008-2020 pełniła funkcję dyrektorki i współzałożycielki organizacji społecznej „Blagovest”. Następnie została członkinią Izby Społecznej Regionu Penza, a także członkinią Izby Społecznej Federacji Rosyjskiej. Od 23 listopada 2019 roku oficjalnie członkini partii *Jedna Rosja*. Od 2020 roku Senatorka Federacji Rosyjskiej, członkini Komisji Rady Federacji Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej ds. polityki społecznej, pełnomocniczka ds. kontaktów z Pełnomocnikiem przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej ds. Praw Dziecka. W październiku 2021 r. została powołana na funkcję Komisarza przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej ds. praw dziecka. Założycielka rezydencji dla dzieci z niepełnosprawnościami⁸. Matka pięciorga biologicznych i kilkunastu adoptowanych dzieci, żona księdza Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. W październiku 2022 roku Lwowa-Biełowa adoptowała piętnastoletniego chłopca z Mariupola⁹, który wcześniej został przewieziony do Rosji siłą. Po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainę dnia 24 lutego 2022 roku z sukcesem opracowywała i wcielała w życie proceder deportacji ukraińskich dzieci do Rosji. Osobiście koordynuje i nadzoruje deportacje dzieci, po okupacji wschodniej

⁵<https://ies.lublin.pl/komentarze/czy-wladimir-putin-trafi-do-hagi-o-prawno-politycznych-konsekwencjach-nakazow-aresztowania-wydanych-przez-miedzynarodowy-trybunal-karny/> [dostęp: 09.11.2023]

⁶<https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38146721-jest-nakaz-aresztowania-wladimira-putina-wydal-go-miedzynarodowy-trybunal-karny> [dostęp: 13.11.2023].

⁷ Więcej na temat oceny wydarzeń na Ukrainie pod kątem definicji zbrodni agresji oraz zbrodni wojennych, P. Grzebyk, „Specjalna operacja wojskowa” Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnie agresji i zbrodnie wojenne, Państwo i Prawo 9/2022, s. 56-76.

⁸ <https://deti.gov.ru/Upolnomochennyj/management/1> [dostęp: 11.11.2023].

⁹ <https://smotrim.ru/video/2565918> [dostęp: 13.11.2023].

części Ukrainy lobbowała na forum politycznym o umożliwienie przyspieszonej adopcji dzieci ukraińskich z okupowanych terenów przez rodziny rosyjskie.

3. Metody stosowane przez Federację Rosyjską w celu deportacji lub przesiedlenia ukraińskich dzieci

Po okupacji terenów wschodniej Ukrainy rosyjscy decydenci przygotowali specjalny spis rodzin, które byłyby gotowe adoptować ukraińskie dzieci. Ustalono wysokość państwowego wsparcia finansowego (jednorazowego) dla tych rodzin, które zdecydują się na adopcję. W przypadku dzieci z niepełnosprawnościami kwoty sięgały 1000 dolarów¹⁰. Niewątpliwym utrudnieniem dla władz był fakt, że rosyjskie prawo oficjalnie zabrania adoptowania dzieci nieposiadających rosyjskiego obywatelstwa. Maria Lwowa-Biełowa zaciekle dążyła do wdrożenia rozwiązań, które umożliwiłyby obejście prawnych regulacji. Wobec powyższego Prezydent Federacji Rosyjskiej podpisał dekret ułatwiający adopcje oraz zmiany obywatelstwa ukraińskich dzieci. Ministerstwo Edukacji Federacji Rosyjskiej opracowało ujednoczony algorytm interakcji wyspecjalizowanych służb w zakresie procedury umieszczania sierot w rodzinnych formach wychowania, który przewiduje nabycie obywatelstwa rosyjskiego, korzystanie z federalnego banku danych sierot i dzieci pozostawionych bez opieki rodzicielskiej¹¹. Nie ulega wątpliwości, że to Maria Lwowa - Biełowa stała się główną kuratorką programu deportacji, przymusowych przesiedleń, rusefikowania i reedukowania ukraińskich dzieci.

Biorąc pod uwagę wyżej opisany proceder, Ukraina otworzyła specjalną stronę internetową, przez którą obywatele mogą zgłosić zaginięcie dziecka, uprowadzenie czy przemoc seksualną. Według oficjalnych danych (na dzień 13 listopada 2023 roku), w wyniku działań wojennych zginęło 510 dzieci, rannych zostało 1143 dzieci, za zaginione uważa się 2197 dzieci, odnaleziono 20434 dzieci, deportowano lub przesiedlono 19546 (te dzieci zostały zidentyfikowane z imienia i nazwiska), według rosyjskich źródeł deportowano nawet 744 tys. dzieci¹². Władzom ukraińskim przy wsparciu rządowych i międzynarodowych organizacji udało się sprowadzić do Ukrainy 386 dzieci. Udokumentowanych przestępstw na tle seksualnym dokonano na 13 dzieciach¹³. Jak pokazują powyższe dane, liczba odzyskanych dzieci jest niewspółmierna do liczby dzieci deportowanych lub przesiedlonych, co obrazuje skalę tego problemu. Należy w tym miejscu podkreślić, że precyzyjna liczba przesiedlonych dzieci nie jest znana.

Najliczniejszą grupę przesiedlanych dzieci stanowią sieroty (w tym sieroty wojenne), wychowankowie domów dziecka i zakładów opiekuńczych. Ich odnalezienie i sprowadzenie do Ukrainy po zakończeniu działań wojennych będzie szczególnie trudne, ze względu na fakt, że Rosjanie nie prowadzą spisów wywożonych dzieci, ponadto zmieniane są ich dane osobowe, często zaraz po przyjeździe do Rosji¹⁴. Władze rosyjskie nie zgadzają się na powrotną ewakuację dzieci do Ukrainy, o co zabiega strona ukraińska. Niemniej proceder deportacji

¹⁰<https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38146721-jest-nakaz-aresztowania-wladimira-putina-wydal-go-miedzynarodowy-trybunal-karny> [dostęp: 13.11.2023].

¹¹ <https://deti.gov.ru/Press-Centr/news/980> [dostęp: 13.11.2023].

¹² *Russian Offensive Campaign Assessment*, October 16, 2023, [online:]

https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Oct%2016%20Russian%20Offensive%20Campaign%20Assessment%20PDF_0.pdf [dostęp: 13.11.2023].

¹³ <https://childrenofwar.gov.ua/en/> [dostęp: 13.11.2023].

¹⁴ <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8682670,ukraina-dzieci-porwania-rusefikacja-szkolenia-do-walk.html> [dostęp: 13.11.2023].

dzieci nie dotyczy tylko sierot. Na terenach okupowanych Rosjanie prowadzą punkty filtracyjne, na których dochodzi do rozdzielania rodzin¹⁵. Z relacji osób, które przeszły przez te „punkty weryfikacyjne” wynika, że Rosjanie stosują niezwykle brutalne metody oraz przemoc. Dzieci są odbierane rodzicom niechcącym współpracować z okupantem, ale także tym rodzinom, którym obiecuje się opiekę nad dziećmi z dala od działań wojennych, leczenie czy wypoczynek w Rosji. Według ukraińskiej rzeczniczki praw dziecka Darii Herasymczuk, władze rosyjskie utrudniają ukraińskim dzieciom kontakty z bliskimi. Po przyjeździe do Rosji, opiekunowie konfiskują im telefony komórkowe, w związku z czym dzieci często nie są w stanie poinformować swoich bliskich o faktycznym miejscu pobytu¹⁶.

Wywożone dzieci po przyjeździe do Rosji poddawane są reedukacji i rusyfikacji, często przemocowej przy wykorzystaniu różnych metod. W Rosji zaczęły funkcjonować letnie obozy, do których wywożone są dzieci pod pretekstem bezpiecznych wakacji. Należy podkreślić, że według rosyjskich przekazów medialnych, dzieci z terenów okupowanych są przez Rosjan ratowane, otaczane opieką i przekazywane rosyjskim rodzinom, a ich „ewakuacja” jest uargumentowana troską o ich dobro. Utworzono nawet specjalną rosyjską gorącą linię, która ma na celu ułatwienie komunikacji między rodzinami zastępczymi a dziećmi. Z relacji tych dzieci, które udało się sprowadzić do Ukrainy, wynika, że wywiezionym dzieciom zabrania się mówienia po ukraińsku, zmusza do śpiewania hymnu rosyjskiego, natomiast starsze dzieci często trafiają do rosyjskiej organizacji paramilitarnej, gdzie przygotowywane są do walki z własnym narodem (Junarmii)¹⁷.

Zgodnie ze Statutem Rzymskim, przymusowe przekazywanie dzieci członków jednej grupy do innej grupy, a także deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności to kolejno ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludności i zbrodnie wojenne¹⁸. Ponadto celem podejmowanych działań wobec dzieci ukraińskich jest eksterminacja całego pokolenia Ukraińców, którzy poprzez edukację, zwyczaje, religię i język mają stać się wrogami Ukrainy.

4. Wnioski niezależnej Międzynarodowej Komisji Śledczej ONZ ds. Ukrainy

23 września 2022 roku niezależna Międzynarodowa Komisja Śledcza ONZ ds. Ukrainy opublikowała raport, w którym potwierdzono popełniane przez rosyjskich żołnierzy zbrodnie wojenne, zabójstwa, gwałty, tortury i bezprawne przetrzymywania.

Erik Møse, przewodniczący Międzynarodowej Komisji Śledczej ds. Ukrainy, powiedział, że na podstawie dowodów zebranych przez członków Komisji wynika, że na Ukrainie popełniono zbrodnie wojenne. [...] Komisja stwierdziła, że niektórzy żołnierze Federacji Rosyjskiej dopuścili się przestępstw związanych z przemocą na tle seksualnym i ze względu na płeć, a także udokumentowano przypadki, w których dzieci były torturowane, gwałcone, bezprawnie przetrzymywane, zabijane i ranione w masowych atakach z użyciem broni wybu-

¹⁵ <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/09/russia-filtration-of-ukrainian-civilians-a-shocking-violation-of-people-forced-to-flee-war/> [dostęp: 14.11.2023].

¹⁶ <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8682670,ukraina-dzieci-porwania-rusyfikacja-szkolenia-do-walk.html> [dostęp: 13.11.2023].

¹⁷ <https://yunarmy.ru> [dostęp: 16.11.2023].

¹⁸ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r. nr 78, poz. 708).

chowej. Podkreślono, że Komisja będzie kontynuować dochodzenia, formułując zalecenia dotyczące odpowiedzialności karnej i innych wymiarów odpowiedzialności¹⁹.

Należy wyartykułować także wnioski z ostatniego raportu Komisji (z dnia 19.10.2023 r.). W swoim raporcie dla Rady Praw Człowieka Komisja zidentyfikowała sytuacje, w których dochodziło do przekazywania dzieci ukraińskich z kontrolowanych przez Rosjan obszarów na Ukrainie do Federacji Rosyjskiej. Transfery te dotyczyły dzieci, które:

- straciły rodziców lub kontakt z nimi w czasie działań wojennych;
- zostały w separacji w wyniku zatrzymania rodzica;
- pozostawały w placówkach opiekuńczych.

Komisja ustaliła, że w niektórych przypadkach, takie transfery miały miejsce z naruszeniem międzynarodowego prawa humanitarnego i kwalifikowały się jako nielegalne transfery lub deportacje, co stanowi zbrodnię wojenną. Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych stanowi bowiem, że *żadna strona konfliktu nie powinna ewakuować do obcego kraju dzieci innych niż będące ich obywatelami, chyba że chodzi o czasową ewakuację, która stała się konieczna z poważnych powodów związanych ze zdrowiem lub leczeniem dzieci, albo z wyłączeniem terytorium okupowanego, z ich bezpieczeństwem. Jeżeli można dotrzeć do rodziców lub opiekunów, ich zgoda na piśmie na taką ewakuację jest konieczna. Jeżeli nie można do nich dotrzeć, ewakuacja może być dokonana jedynie za pisemną zgodą osób, którym przede wszystkim opieka nad dziećmi została powierzona przez prawo lub zwyczaj*²⁰.

Ponadto, Komisja zbadała raporty, z których wynika, że dochodziło do sytuacji, w których dzieci wysłane przez swoich rodziców do obozów na Krymie doświadczały nieodpowiednich warunków przetrzymywania. Komisja podaje przykład rodziny, która podjęła decyzję o wysłaniu trójki swoich dzieci na trzytygodniowy obóz na Krymie (październik 2022 r.). W związku z wydarzeniami na linii frontu i prowadzonymi przez władze rosyjskie ewakuacjami, dzieci zostały przeniesione do innego obozu, gdzie były przetrzymywane przez pół roku. Z relacji piętnastoletniej dziewczynki wynika, że podczas ich pobytu w obozie, pracownicy podjęli decyzje o wysłaniu jej dziesięcioletniego brata do szpitala psychiatrycznego, za karę, w konsekwencji kłótni z inną dziewczynką, (po tym jak *plakał, bo tęsknił za matką*) oddzielając go od dwójki rodzeństwa, które było w obozie²¹.

Inni świadkowie, doświadczeni omawianymi działaniami rosyjskich żołnierzy, które udokumentowała Komisja, mówią o umieszczaniu dzieci w tzw. izolatorze w konsekwencji „złego” zachowania. Wobec powyższego szesnastoletni chłopiec zeznał, że pracownicy obozu mieli umieścić go wraz z dwojgiem innych dzieci, w takim pomieszczeniu na cztery dni, po tym, jak podsłuchali hymn Ukrainy. Inny, siedemnastoletni chłopak relacjonuje, że był zamknięty przez pięć dni po zdjęciu rosyjskiej flagi. Dzieci, które były umieszczane w obozach, relacjonują, że otrzymywały informacje od personelu, że zostaną umieszczeni w domu dziecka lub rodzinie zastępczej. Szesnastoletnia dziewczyna zeznała, że nauczyciel uderzył

¹⁹ *Independent International Commission of Inquiry on Ukraine Note by the Secretary-General*; 19.10.2023; [online:] <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-AEV.pdf> [dostęp: 14.11.2023].

²⁰ Protokół I do Konwencji Genewskich, artykuł 78; Konwencje o ochronie ofiar wojny. Genewa.1949.08.12., Dział III.

²¹ *Independent International Commission of Inquiry on Ukraine Note by the Secretary-General*; 19.10.2023; [online:] <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-AEV.pdf> [dostęp: 15.11.2023].

ją i powiedział: *Mogę umieścić cię w rodzinie zastępczej i twoja matka by cię nie znalazła; byłabyś bezdomna i żebrałabyś o jedzenie*²². Dzieci potwierdziły także konieczność śpiewania rosyjskiego hymnu oraz pisania listów do rosyjskich żołnierzy.

W świetle powyższych relacji, Komisja podkreśla konieczność kontynuacji dochodzeń w sprawie zbrodni dokonywanych na Ukrainie, jednocześnie nawołuje do natychmiastowego zaprzestania agresji i wszelkich aktów przemocy wobec ludności cywilnej, zaprzestania tortur, przemocy na tle seksualnym i ze względu na płeć oraz wszelkich innych form złego traktowania. Apeluje o ścisłe przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego, o zapewnienie szybkiego powrotu dzieciom, które zostały przekazane lub ewakuowane na terytorium Federacji Rosyjskiej. Oczekuje natychmiastowego zwolnienia lub umożliwienia powrotu na Ukrainę wszystkich ukraińskich cywilów deportowanych do Rosji i przetrzymywanych w wyniku konfliktu zbrojnego²³.

Na zakończenie warto przytoczyć wnioski z raportu *Russia's systematic Program for the re-education&adoption of ukraine's children*, który został opublikowany przez Yale University (14 lutego 2023 roku). Z przeprowadzonych przez Humanitarian Research Lab badań wynika, że:

- co najmniej 6000 dzieci z Ukrainy, w wieku od czterech miesięcy do 17 lat, jest przetrzymywanych w rosyjskich obozach i innych obiektach na terytorium Rosji. Całkowita liczba dzieci nie jest znana, jednakże przypuszcza się, że w znacznym stopniu przekracza 6000.
- Na terytorium Federacji Rosyjskiej funkcjonują co najmniej 43 obiekty, w których znajdują się ukraińskie dzieci, jednak dokładna liczba obiektów jest prawdopodobnie znacznie wyższa.
- Sieć placówek, w których przetrzymywane są dzieci rozciąga się od jednego końca Rosji do drugiego. Najdalszy obóz, jaki wykryło w ramach tego dochodzenia, znajduje się w Obwodzie Magadańskim, w pobliżu Oceanu Spokojnego.
- Wydaje się, że głównym celem obozów jest proces reedukacji politycznej, gdyż co najmniej 32 spośród 41 zidentyfikowanych ośrodków (co stanowi 78%) w sposób systematyczny podejmuje działania reedukacyjne. W tych placówkach ukraińskie dzieci są narażone na treści patriotyczne, kulturalne, akademickie skupiające się na Rosji lub o aspekcie wojskowym. Wiele ośrodków promuje się jako „inicjatywy integracyjne”, których wyraźnym celem jest zaszczepienie w dzieciach ukraińskich wizji kultury narodowej, historii i społeczeństwa zgodnie z wizją Kremla.
- Zidentyfikowano co najmniej dwa obozy, w których przebywały dzieci (rzekomo sieroty), umieszczane później w rosyjskich rodzinach zastępczych.
- Zgoda uzyskiwana od rodziców na udział ich dziecka w obozie obejmowała w niektórych przypadkach konieczność podpisywania pełnomocnictwa (w tym wobec anonimowego agenta). Rodzice zauważają brak przestrzegania ustalonych warunków dotyczących wyjazdów ich dzieci, szczególnie jeśli chodzi o terminy pobytu oraz procedury kontaktu z dziećmi. Z relacji rodziców wynika, że nawet kiedy nie wyrażali zgody na

²² Ibidem.

²³ *Independent International Commission of Inquiry on Ukraine Note by the Secretary-General*; 19.10.2023; [online:] <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-AEV.pdf> [dostęp: 15.11.2023].

wyjazd swoich dzieci, sprzeciw ten był ignorowany przez organizatorów, którzy mimo to zapisywali dzieci na obozy. Ponadto autorzy badania podkreślają, że w wielu przypadkach zdolność rodziców do wyrażenia rzeczywistej zgody można uznać za wątpliwą, ze względu na panujące warunki przymusu.

- Wstrzymano powroty dzieci z co najmniej czterech obozów, w około 10% obozów zawieszono powrót dzieci na Ukrainę.
- Operacja deportacji i przesiedleń jest centralnie koordynowana przez rząd federalny Rosji i angażuje wszystkie szczeble władzy. Yale HRL zidentyfikowało kilkudziesięciu przedstawicieli władz federalnych, regionalnych i lokalnych bezpośrednio zaangażowanych w realizację tego programu. Działania urzędników zaangażowanych w operację obejmują koordynację logistyczną (tj. przewóz dzieci), zbieranie funduszy, zbieranie zaopatrzenia, bezpośrednie zarządzanie obozem oraz promowanie programu w Rosji i na okupowanych obszarach Ukrainy²⁴.

5. Zakończenie

Aresztowanie Prezydenta Federacji Rosyjskiej oraz rosyjskiej rzeczniczki praw dziecka jest wydarzeniem ważnym, niemniej w głównej mierze symbolicznym – przynajmniej do czasu zakończenia działań wojennych na Ukrainie²⁵. Wyrok MTK podważa wizerunek Prezydenta Rosji, ponadto uniemożliwia oskarżonym swobodne przemieszczenie się i prowadzenie rozmów na najwyższym szczeblu. Traktuje W. Putina w kategoriach przywódcy obarczonego dużą odpowiedzialnością a wszelkie kontakty z nim jako politycznie niebezpieczne. Wyrok MTK pozostaje mocnym sygnałem od Zachodu dla świata, że dalsze wspieranie Kremla może wiązać się z wysokimi kosztami.

Konkludując, należy podkreślić, że doprowadzenie pod sąd osób bezpośrednio zaangażowanych w proceder deportacji i przesiedleń ukraińskich dzieci jest kluczowy dla ukraińskich i międzynarodowych starań na rzecz powrotu dzieci do Ukrainy. Wobec braku niezbędnej dokumentacji o deportowanych (spisu przesiedlanych dzieci) przewiduje się, że sprowadzenie dzieci z powrotem do Ukrainy będzie procesem trudnym, a często niemożliwym. W tym miejscu należy jasno podkreślić jeszcze jeden aspekt, w pomoc mającą na celu sprowadzenie dzieci do Ukrainy zaangażowani są: przedstawiciele rządu, sami Ukraińcy, organizacje międzynarodowe, ale także wolontariusze rosyjscy.

Wobec powyższych rozważań, zeznania Marii Lwowej-Bielowej będą ważnym, a być może najważniejszym dowodem w sprawie, mogącym wpłynąć na skalę repatriacji ukraińskich dzieci do ojczyzny. W świetle powyższego sprawą fundamentalną staje się zatrzymanie, przesłuchanie i osądzenie M. Lwowej-Bielowej. W tym miejscu należy podkreślić kluczowość czasu wobec procesu sprowadzania dzieci do Ukrainy. Dla najmłodszych dzieci w przedziale wiekowym od 0 do 4 lat perspektywa roku stanowi istotny okres rozwojowy. W tej fazie życia, po upływie roku dzieci najpewniej nie będą pamiętać swoich biologicznych rodziców (lub opieku-

²⁴ *Russia's systematic Program for the re-education&adoption of ukraine's children*, Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health, 19 November 2023, s.5.

²⁵ Warto nadmienić, że zbrodnia agresji i zbrodnie wojenne nie przedawniają się – zob. art. I Konwencji z 1968 r. o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludności, Dz. U. z 1970 r. Nr 26. Poz. 208.

nów) ani kraju pochodzenia. Wraz z przedłużającym się konfliktem szanse na odnalezienie dzieci maleją.

Podkreślenia wymaga także fakt, co zostało wyartykułowane w raporcie z Yale University, że działania rosyjskie mają charakter systemowy, oznacza to, zaangażowanie instytucji na wszystkich szczeblach władzy i poziomach państwa w realizację tego procesu, od głowy państwa i decydentów, polityków po urzędników, nauczycieli i opiekunów (realizujących program wynaradawiania). Znamienne jest, że deportacje i przesiedlenia ludności dotyczącej społeczność ukraińską są największymi tego typu zbrodniami od czasu zakończenia II Wojny Światowej.

Z raportów niezależnej Międzynarodowej Komisji Śledczej ONZ ds. Ukrainy wynika, że dzieci poza przytoczonymi w niniejszym tekście zbrodniami padają ofiarami także innych zbrodni popełnianych przez rosyjskich żołnierzy. *Dzieci były gwałcone, torturowane i bezprawnie więzione*. UNICEF ostrzega także przed zagrożeniem handlu ludźmi, szczególnie dotyczącym dzieci, w trakcie działań wojennych na Ukrainie²⁶.

W dniu 15 września 2022 r. Parlament Europejski przyjął rezolucję w sprawie łamania praw człowieka, w związku z przymusową wywózką cywilów ukraińskich i przymusową adopcją dzieci ukraińskich w Rosji²⁷, w której potępia działania Federacji Rosyjskiej podczas działań wojennych w Ukrainie, przede wszystkim potępia deportacje dzieci oraz rosyjskie praktyki w obozach filtracyjnych, w których rodziny są rozdzielane. Ponadto, *podkreśla z mocą, że sprawcy zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości oraz, być może, ludobójstwa lub aktów popełnianych z zamiarem ludobójstwa, a także odpowiedzialni za nie urzędnicy rządowi i dowódcy wojskowi muszą zostać pociągnięci do odpowiedzialności; zauważa, że przymusowa relokacja i deportacja ukraińskich dzieci, w tym dzieci z placówek opieki, do Federacji Rosyjskiej i na terytoria okupowane przez Rosję oraz ich przymusowa adopcja przez rosyjskie rodziny stanowią naruszenie prawa ukraińskiego i międzynarodowego, w szczególności art. II Konwencji ONZ w sprawie zapobiegania zbrodniom ludobójstwa i karania ich; w związku z tym wzywa państwa członkowskie, aby wspierały działania władz ukraińskich i międzynarodowych na rzecz gromadzenia, dokumentowania i przechowywania dowodów naruszeń praw człowieka, popełnionych podczas rosyjskiej wojny przeciwko Ukrainie²⁸.*

Bibliografia

- [1] *Independent International Commission of Inquiry on Ukraine Note by the Secretary-General*; 19.10.2023; [online:] <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrCouncil/coiukraine/A-78-540-AEV.pdf>.
- [2] P. Grzebyk, „Specjalna operacja wojskowa” Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnie agresji i zbrodnie wojenne, *Państwo i Prawo* 9/2022.
- [3] Russian Offensive Campaign Assessment, October 16, 2023, [online:] https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Oct%2016%20Russian%20Offensive%20Campaign%20Assessment%20PDF_0.pdf.

²⁶ <https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/news/dzieci-uciekajace-przed-wojna-na-ukrainie-sa-narazone-na-handel-ludzmi-i-wykorzystanie> [dostęp: 16.11.2023].

²⁷ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 września 2022 r. w sprawie łamania praw człowieka w związku z przymusową wywózką cywilów ukraińskich i przymusową adopcją dzieci ukraińskich w Rosji (2022/2825(RSP)).

²⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52022IP0320> [dostęp: 13.11.2023].

- [4] Czy Władimir Putin trafi do Hagi? O prawno-politycznych konsekwencjach nakazów aresztowania wydanych przez Międzynarodowy Trybunał Karny, Komentarze IES, [online:] <https://ies.lublin.pl/komentarze/czy-wladimir-putin-trafi-do-hagi-o-prawno-politycznych-konsekwencjach-nakazow-aresztowania-wydanych-przez-miedzynarodowy-trybunal-karny/>.

Akty prawne

- [1] Konwencja z 1968 r. o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludności, Dz. U. z 1970 r. Nr 26. Poz. 208.
- [2] Protokół I do Konwencji Genewskich, artykuł 78; Konwencje o ochronie ofiar wojny. Geneva.1949.08.12., Dział III.
- [3] Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 września 2022 r. w sprawie łamania praw człowieka w związku z przymusową wywózką cywilów ukraińskich i przymusową adopcją dzieci ukraińskich w Rosji (2022/2825(RSP)).
- [4] Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r. nr 78, poz. 708).
- [5] Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego. Rzym.1998.07.17.

Netografia

- [1] <https://childrenofwar.gov.ua/en/>
- [2] <https://yunarmy.ru>
- [3] <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
- [4] <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>
- [5] <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38146721-jest-nakaz-aresztowania-wladimira-putina-wydal-go-miedzynarodowy-trybunal-karny>
- [6] <https://deti.gov.ru/Upolnomochennyj/management/1>
- [7] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52022IP0320>
- [8] <https://smotrim.ru/video/2565918>
- [9] <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/09/russia-filtration-of-ukrainian-civilians-a-shocking-violation-of-people-forced-to-flee-war/>
- [10] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8682670,ukraina-dzieci-porwania-rusyfikacja-szkolenia-do-walk.html>

